

KAMBAG'ALLIK TUSHUNCHASI VA UNING IQTISODIY-IJTIMOIIY ASOSLARI

Azamaliyeva Madinaxon

Qo'qon universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Mazkur ishda kambag'allik tushunchasi va uning iqtisodiy hamda ijtimoiy asoslari keng yoritilgan. Kambag'allik nafaqat daromad yetishmovchiligi, balki ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy resurslarga kirish imkonining cheklanganligi kabi ko'plab omillar bilan bog'liq tizimli muammo sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqotda kambag'allikning iqtisodiy sabablari, ijtimoiy oqibatlari va uni kamaytirishga qaratilgan davlat siyosatlari, xalqaro tajriba va kompleks yondashuvlar muhokama qilinadi. Xulosa qismida kambag'allikka qarshi kurashda tizimli, barqaror va inkluziv strategiyalarning zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: kambag'allik, iqtisodiy tengsizlik, ijtimoiy resurslar, ishsizlik, ijtimoiy himoya, daromad

Kambag'allik muammosi dunyoning aksariyat mamlakatlarida dolzarb masala bo'lib, u nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy, siyosiy va madaniy omillar bilan ham chambarchas bog'liqdir. Kambag'allik deganda insonning asosiy ehtiyojlarini – oziq-ovqat, kiyim-kechak, uy-joy, ta'lim, sog'liqni saqlash kabi hayotiy muhim xizmatlardan foydalana olmasligi tushuniladi. Ushbu tushuncha zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarda turli yo'nalishlarda keng qo'llaniladi va u global miqyosda ham, milliy darajada ham aholi turmush darajasi, imkoniyatlar tengligi, iqtisodiy o'sish, ijtimoiy adolat kabi omillar bilan uzviy bog'liqdir. Kambag'allik faqat daromad yetishmovchiligi bilan emas, balki ta'limdan mahrumlik, sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyati yo'qligi, ijtimoiy hayotda ishtirok eta olmaslik, siyosiy marginalizatsiya va boshqa ko'plab mezonlar bilan ham ifodalanadi.

Kambag'allik tushunchasining iqtisodiy asoslari avvalo daromadlar taqsimotidagi nomutanosiblik, iqtisodiy resurslarga kirish imkoniyatining cheklangani, ish o'rinlarining yetarli emasligi, ish haqining past darajada bo'lishi kabi holatlarga borib taqaladi. Kambag'allikni iqtisodiy jihatdan tahlil qilishda asosan daromad va iste'mol darajasining eng past chegarasiga e'tibor qaratiladi. Jahon banki tomonidan qabul qilingan xalqaro mezonlarga

ko'ra, kunlik 2,15 AQSh dollaridan kam daromad oladigan shaxslar "ekstremal kambag'al" hisoblanadi. Iqtisodiy nazariyalar nuqtayi nazaridan olib qaralganda, kambag'allik resurslardan noteng foydalanish natijasida yuzaga keladi, ya'ni kapital, yer, mehnat kabi asosiy ishlab chiqarish omillarining ba'zi ijtimoiy qatlamlar uchun yopiq bo'lishi ularga iqtisodiy imkoniyatlar yaratmaydi.

Ayniqsa, iqtisodiy transformatsiya jarayonlarini boshdan kechirayotgan davlatlarda kambag'allik masalasi keskin tus oladi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida ishsizlikning ortishi, ijtimoiy himoya tizimining zaiflashuvi, davlat subsidiyalarining qisqarishi kambag'al qatlamning kengayishiga olib keladi. Aholining zaif qatlamlari, xususan, nogironlar, yolg'iz ayollar, ko'p bolali oilalar va nafaqaxo'rlar iqtisodiy muhitdagi o'zgarishlarga juda sezgir bo'ladi. Bu esa davlat tomonidan ularga nisbatan qo'llaniladigan ijtimoiy siyosatni yanada kuchaytirishni talab qiladi. Shu o'rinda, iqtisodiy taraqqiyot faqat yalpi ko'rsatkichlar asosida emas, balki aholining turmush darajasi, resurslardan teng foydalanish imkoniyati va ijtimoiy adolat mezonlari asosida baholanishi lozim.

Kambag'allikning ijtimoiy asoslari esa undan ham murakkabroq va chuqurroq ildizlarga ega. Kambag'allik ijtimoiy tabaqalanish, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlariga kirish imkoniyatining cheklanganligi, yashash sharoitlarining og'irligi, ijtimoiy chetlanish, diskriminatsiya va boshqa omillar bilan izohlanadi. Kambag'al kishining farzandlari ham ko'pincha o'sha ijtimoiy toifada qoladi, chunki ular sifatli ta'lim olish imkoniga ega emas, mehnat bozorida raqobatbardosh kasb egallay olmaydi va natijada kambag'allik avloddan-avlodga o'tadi. Bu holat ijtimoiy harakatchanlikni pasaytiradi va jamiyatda ijtimoiy qatlamlar o'rtasida uzilishlar yuzaga keladi. O'z navbatida, bu ijtimoiy norozilik, jinoyatchilik, zo'ravonlik kabi salbiy holatlarning kuchayishiga zamin yaratadi.

Agar kengroq tahlil qilinsa, kambag'allik jamiyatdagi ijtimoiy resurslarning noto'g'ri taqsimlanishi bilan bevosita bog'liqdir. Ijtimoiy resurslarga ta'lim, tibbiyot, axborot texnologiyalari, transport va kommunikatsiya tizimlari kiradi. Agar shahar va qishloq o'rtasida, boy va kambag'al qatlamlar o'rtasida ushbu xizmatlar va imkoniyatlarga kirishda katta farq bo'lsa, bu kambag'allikni chuqurlashtiradi. Masalan, rivojlanayotgan mamlakatlarda ko'plab qishloq joylarida zamonaviy ta'lim muassasalari yo'q, tibbiy xizmat sifati past, ichimlik suvi yoki elektr energiyasi tizimi uzluksiz ishlamaydi. Natijada, bu hududda yashayotganlar ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan o'sish imkonidan mahrum bo'ladi va kambag'allikdan chiqish yo'llarini topa olmaydi.

Kambag'allikning ijtimoiy-psixologik ta'siri ham o'ta chuqurdir. Doimiy iqtisodiy qiyinchiliklar insonda o'ziga ishonchni yo'qotadi, ijtimoiy faollikni pasaytiradi, umidsizlik va tushkunlik kayfiyatini yuzaga keltiradi. Bu esa insonning salomatligiga, ijtimoiy munosabatlariga va mehnat unumdorligiga bevosita salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayrim hollarda kambag'allik natijasida yuzaga kelgan ruhiy bosim oilaviy zo'ravonlik, jinoyatchilik yoki o'z joniga qasd qilish holatlariga ham olib keladi. Bu esa ijtimoiy muhitni yanada beqarorlashtiradi va kambag'allik doirasini kengaytiradi. Shunday qilib, kambag'allik shaxsiy darajada bir muammo bo'lishdan chiqib, butun jamiyat hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi tizimli illatga aylanadi.

Davlatlar kambag'allikni kamaytirish uchun turli strategiyalar va siyosatlarni amalga oshiradi. Ular ichida iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish, kichik biznesni rivojlantirish, ijtimoiy himoya dasturlarini kuchaytirish, bepul ta'lim va tibbiy xizmatlar taqdim etish, subsidiyalar va grantlar ajratish, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish kabi chora-tadbirlar mavjud. Jumladan, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash kambag'allikni kamaytirishning eng samarali vositalaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Kichik biznes mahalliy darajada ish o'rinlari yaratadi, aholi daromadlarini oshiradi va o'z-o'zini band qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, ayollar va yoshlar uchun kichik biznes faoliyatlari orqali o'z mustaqil iqtisodiy hayotini qurish imkoniyati yaratiladi.

Kambag'allik muammosini hal qilishda xalqaro tashkilotlarning ham hissasi beqiyosdir. Jahon banki, Xalqaro mehnat tashkiloti, BMT Taraqqiyot dasturi va boshqa tashkilotlar kambag'allikka qarshi kurash bo'yicha ko'plab ilmiy-amaliy tadqiqotlar olib boradi, moliyaviy va texnik yordam ajratadi, taraqqiyot strategiyalarini ishlab chiqishda davlatlarga ko'maklashadi. Ularning tavsiyalari orasida kambag'allikni ko'p qirrali yondashuv asosida hal qilish, ya'ni nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy, madaniy va ekologik omillarni ham inobatga olish zarurati ko'zga tashlanadi.

Xulosa qilib aytganda, kambag'allik – bu faqat daromad yetishmovchiligi emas, balki ijtimoiy resurslardan foydalanish imkonining cheklanganligi, ta'lim va tibbiyotdan mahrumlik, ijtimoiy ajratilish, ruhiy va psixologik bosimlarni o'z ichiga olgan murakkab tizimli muammo hisoblanadi. Uning iqtisodiy asoslari ishlab chiqarish resurslariga teng kirish imkoniyati yo'qligi, ishsizlik, daromadlar taqsimotidagi nomutanosiblik bilan bog'liq bo'lsa, ijtimoiy asoslari esa ta'limga, sog'liqni saqlashga, axborotga kirish imkoniyatining cheklangani, ijtimoiy adolatning buzilishi bilan uzviy bog'liqdir. Kambag'allik muammosini

hal etish uchun kompleks, ko'p bosqichli, uzoq muddatli strategiyalar zarur bo'lib, bu jarayonda davlat, jamiyat va xalqaro hamkorlik muhim rol o'ynaydi. Kambag'allikdan xoli barqaror jamiyat qurish uchun har bir fuqaroga iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan teng imkoniyatlar yaratish shart. Ana shundagina haqiqatda inklyuziv taraqqiyotga erishish mumkin bo'ladi.

References

1. Miah, M. T., Lakner, Z., & Fekete-Farkas, M. (2024). Addressing poverty through social entrepreneurship for sustainable development: A comprehensive bibliometric analysis. *Administrative Sciences*, 14(1), 16. <https://doi.org/10.3390/admsci14010016>
2. Morris, M. H., Soleimanof, S., & Tucker, R. (2025). From poverty trap to commodity trap: entrepreneurship and well-being among the poor. *Small Business Economics*, April 8.
3. Fayzullayev, N., & Mayliyeva, S. (2023). Kambag'allikni qisqartirish maqsadida aholi daromadlarini oshirishda olib borilayotgan siyosatlar. *Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali*, 3(12), 151–156.
4. Shavkatov, S. K. (2024). Kambag'allikni qisqartirish va aholini ijtimoiy himoyalashning moliyalashtirish masalalari. *Kokand University Herald*, 13, 14.
5. Dupont, C., & Roy, D. (2024). Emergent poverty traps and inequality at multiple levels impedes social mobility. *arXiv*. <https://arxiv.org/abs/2412.17822>